
Pär-Erik Back

AV GUNNEL GUSTAFSSON

Det sociala patos Pär-Erik Back gav uttryck för förstås antagligen bäst av dem som själva fått erfara hur det är att tillhöra en underprivilegerad grupp. Hans intresse för bland annat lant- och metallarbetarrörelsens historia, den regionalpolitiska forskningen och kvinnoforskningen sprang ur samma djupa ådra. Medkänsla för svaga grupper gick hand i hand med en stark övertygelse om möjligheten att genom systematiskt sökande efter ny kunskap förändra världen till det bättre. Liksom de klassiska politiska tänkarna ansåg han, att problem i verkligheten mycket väl kan tjäna som utgångspunkt vid formulandet av samhällsvetenskapliga problem. Därmed är givetvis inte sagt, att sanningssökandet måste ta sin utgångspunkt i samtida erfarenheter av offentlig maktutövning.

Pär-Erik Back konstaterade själv i samband med en intervju i *Politologen* (nr 2 1986) att hans intresse för ämnet statsvetenskap hängde samman med hans politiska engagemang, men att sambandet ingalunda var enkelt. För oss som under många år hade förmånen att samarbeta med honom framstår nyssnämnda bisats som karaktäristisk. Han var en komplicerad person som inte gärna gjorde några längre utläggningar i ämnen, vilka måhända hade stora principiella implikationer, men som han av något skäl inte ville kommentera annat än i abstrakta termer. Kanske ansåg han vissa av frågorna komma den personliga integriteten alltför nära. Kanske var ordknappheten i en del fall en omsorgsfullt vald strategi för att pröva omgivningens förmåga till analys. Helt otänkbart är inte heller att en tidsmässigt väl avpassad tystlåtenhet var en av de "härskartekniker" han utvecklat under de år han befunnit sig i socialt underläge. Hur det än må förhålla sig med bakgrunden kvarstår faktum, att samarbeta med Pär-Erik Back innebar ofta, även till vardags, att försöka komma underfund med det outtalade.

Vardagliga och normala inslag i tillvaron in-

tresserade honom betydligt mindre än nya och utmanande. Som den forskare han i grunden var lade han ned stor möda på att försöka förstå det som låg bortom gränsen för vad som tidigare ansetts värt att beakta. När han blev övertygad om en ny aspekts betydelse fungerade han som "ombudsman" eller "missionär". I den rollen föreföll det ofta som om han "spelade" med sig själv och sin prestige som insats. Han reagerade nämligen i vissa situationer med vredesutbrott eller med att uttrycka ogillande och missnöje genom en kombination av tystnad och tydligt kroppsspråk. Sig själv och sin integritet satte han dock aldrig på spel. De eruptiva inslagen var ett ytfenomen.

Han föddes i Kristdala, son till verkmästaren Oskar Back och hans maka Maria, född Rosén. Redan under ungdomsåren kom hans studiebegåvning i dagen. De ekonomiska förutsättningarna gjorde Hermods till den enda möjligheten att avlägga studentexamen. Hans akademiska studier vid universitetet i Lund inleddes under brinnande krig. Han kom nästan omgående att bli aktiv i Radikala Studentklubben – sedermera Clarté – där han fick utlopp för sitt politiska engagemang. Hans bestämda avståndstagande från nazismen och fascismen blev snabbt känt. I ord och handling bekämpade han livet igenom förtryck i alla dess former, och som den sanne humanist han var verkade han ständigt för mänskliga rättigheter.

Pär-Erik Back var till en början oklar över om han skulle bli journalist eller vetenskapsidkare. Han hade uppenbar talang att klä sina tankar i korrekt och vacker orddräkt och fann nöje i att utveckla formuleringskonsten. Denna fallenhet kom i hög grad till sin rätt också inom forskarsamhället. Bland annat var han ansvarig för en lång rad populärvetenskapligt hållna skrifter och under en tid redaktör för Statsvetenskaplig Tidsskrift. När det gäller hans vetenskapliga verksam-

het kunde även den ha tagit olika riktningar. Han avlade nämligen licentiatexamen i två ämnen, dels i ekonomisk historia och dels i statskunskap.

Professor Fredrik Lagerroth intresserade honom för fortsatta studier i statskunskap. Han disputerade 1955 i Lund på en avhandling om författningsproblemen i svenska Pommern. Avhandlingen *Herzog und Landschaft: politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts* gav honom docentkompetens. Under den tioårsperiod som följde var han docent och sedermera univer-

sitetslektor vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.

År 1965 tillträdde han den då nyinrättade professuren i statskunskap vid Umeå Universitet. Han var verksam på tjänsten fram till pensioneringen som inträffade vid årsskiftet 1986/87. Den sista tioårsperioden delade han sin tid mellan statsvetenskapliga institutionen i Umeå och Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) där han var huvudsekreterare på halvtid. Under hela sin 23 år långa verksamhet i Umeå, men särskilt under den period då han också var

huvudsekreterare vid HSFR, togs en stor del av hans tid i anspråk av offentliga uppdrag. Han knöts till exempel till Per Nyströms länsdemokratiutredning där han svarade för bilagan *Offentlighetsrättsliga konsekvenser av vidgad länsdemokrati* (SOU 1968:47). Senare blev han bland annat ordförande i den 1982 tillsatta regionalpolitiska utredningen och särskild utredningsman i arkivutredningen. Resultaten finns presenterade i betänkandena *Regional utveckling och mellanregional utjämning* (SOU 1984:74) respektive *Öppenhet och minne* (SOU 1988:11).

Pär-Erik Back hann aldrig slutföra sitt sista offentliga uppdrag som gällde att utreda de komplicerade forskningsetiska frågorna, vilka fått förnyad aktualitet i samband med informationsteknologins genombrott. Han dog i Umeå på kvällen den 28 november 1988 under en seminarierie kring just forskningsetiska frågor. Sextioåttå år gammal blev han ett av offren i kön till hjärtoperation. Trots pensionering och partiell sjukskrivning var han in i det sista entusiastiskt sysselsatt med frågor av stor räckvidd för honom själv och det samhälle i vilket han verkade.

Att flytta från Lund till det nyetablerade universitetet i Umeå var ett stort steg. Först sedan han av en enhällig grupp sakkunniga föreslagits till innehavare av den nyinrättade professuren, studerade han Sverigekartan närmare och beslöt att "investera" i en besöksresa. Besöket föll väl ut. Den nybygggaranda och optimism som rådde i Umeå passade honom som hand i handske. Redan tidigt träffade han också ett antal personer som han fann det stimulerande att samarbeta med. Till dem hörde bland andra professorn i kulturgeografi Erik Bylund, universitetets förste rektor professor Lars-Gunnar Larsson, universitetslektorn i statskunskap Bengt Almerud och assistenten i samma ämne (numera universitetsdirektören) Dan Brändström.

Många har vittnat om att Pär-Erik Back redan under docentåren och tidigare gärna trampade upp sina egna vetenskapliga stigar. Han hade stor lust att försöka få ett tydligt genomslag för dessa sina idéer och uppbyggnaden av statsvetenskapliga institutionen i Umeå gav honom chansen.¹ En rad egenskaper och erfarenheter gjorde honom sällsynt lämpad för detta pionjärbete. Viktigast var måhända den fascination han kände inför möjligheten att bemästra den kombination av krav som ställs under forskningsprocessen. Ofta betonade han, att de metodologiska problem

som uppstår i skärningspunkten mellan å ena sidan formulering av statsvetenskapliga frågeställningar samt å den andra metod-, teknik- och källval egentligen är olösliga. För Pär-Erik Back utgjorde detta faktum en aldrig sinande källa till intellektuell stimulans. Hans lidelse för den statsvetenskapliga forskningen och forskandet var smittande. Den pedagogiska talangen kom särskilt väl till sin rätt i den mästare-gesällsituation som kännetecknade universitetsutbildningen fram till 1970-talets mitt. När löpande-bandundervisningen introducerades genom linjesystemet och andra reformer genomfördes i syfte att utbilda de mycket stora studerandegrupperna kom hans läraregenskaper aningen sämre till sin rätt.

Pär-Erik Back hade förmåga att uppfatta, uppskatta och förstärka utvecklingsbara och originella sidor av de studerandes begåvning – också och kanske framför allt i de fall då dessa avvek från hans eget synsätt. Denna öppenhet för oliktänkandet, det potentiellt nya, var en väl integrerad del av hans egen nyfikenhet och bidrog påtagligt till att sporra elever och medarbetare. Han fick uppleva att tre av hans elever blev ordinarie professorer och ytterligare ett antal innehavare av högre forskartjänster. Över dessa sina insatser för forskarsamhällets reproduktion kände han berättigad stolthet.

Nyantagna doktorander brukade få goda råd inför det äventyr han ansåg forskarutbildningen ha förutsättningar att bli. I sådana sammanhang framhöll han bla, "att det går minst nio dumheter på en brukbar tanke, men att den brukbara tanken inte kommer om man inte först arbetar sig igenom de mindre goda idéerna". Han inspirerade till djärvhet och originalitet genom att förmedla inställningen att det inte är någon skam att misslyckas med en uppgift. Men att aldrig försöka – det kunde han inte ursäkta.

De aktiva och egensinniga studenterna flockades kring honom. Hans handledning bestod dels i detaljerad kritik av producerat material och dels i generösa erbjudanden till tankeutbyten med utgångspunkt i dessa texter.

Redan när han tillträdde professuren hade han en genomtänkt färdriktning för den politikvetenskapliga forskningen i Umeå. En huvudpunkt var att satsa på det internationella samarbetet inom ämnet och en annan, och kanske ännu viktigare, att forskningen skulle vara – med en etikett som han med förkärlek använde – empiriskt teoribaserad. Det han syftade på var lämpligheten och önskvärdheten i att analysera praktiskt politiska

problem med systematiskt insamlade data och därvid sträva efter generaliseringar gällande den offentliga makten; vem som har sådan makt och hur den utövas.

Pär-Erik Backs ambition var att placera Umeå-institutionen på världskartan. Ständigt betonade han vikten av att delta i internationellt arbete och av komparativa studier. När professor Jean Blondel omkring år 1970 reste runt till de statsvetenskapliga institutionerna i Europa för att få stöd för bildandet av European Consortium for Political Research (ECPR) hörde professorn i statskunskap i Umeå följdriktigt till de lättövertygade. ECPR blev också ett utmärkt forum för institutionens europeisering och internationalisering.

Medvetenheten var hos Pär-Erik Back stor om sambandet mellan forskning, forskar- och grundutbildning. Han intresserade sig, som framgått, från början starkt för forskarutbildningen, men detta skedde ingalunda på bekostnad av grundutbildningen. Tvärtom var han djupt engagerad i grundutbildningens uppläggning och innehåll. Engagemanget bestod till en början i konkret arbete med kursplaner och undervisning. Tidigare än andra framhöll han, att kvalitet i grundutbildningen förutsätter att lärarna samtidigt – åtminstone periodvis – är verksamma som forskare.

Under många år verkade han bl a som dekanus och ledamot i planeringsberedningen för ett återskapande av sambandet mellan forskning och grundutbildning. Arbetet på att utforma linje 21 (en förvaltningslinje med förhållandevis stora inslag av ämnesfördjupning) samt de inom AU-utredningen utarbetade förslagen om inrättande av professurer i offentlig förvaltning var hans viktigaste bidrag i detta avseende.

Möjligen hade Pär-Erik Back i en del frågor vissa problem med att leva upp till de ideal han så oförbehållsamt gav uttryck för i offentliga sammanhang. När det gäller en professors skyldighet att ständigt och växelvis forska och delta i grund- och forskarutbildning levde han dock som han lärde. Han var ända fram till sin död en uppskattad forskarhandledare och en flitigt verksam föredragshållare och lärare. Den bibliografi som återfinns i *Festskrift till Pär-Erik Back* publicerad till hans 60-årsdag vittnar om att han ständigt författade böcker och artiklar (Brändström, red. 1980).

Den period som följde närmast efter hans utnämning till professor kännetecknas internatio-

nellt (och i viss mån även i Sverige) av intensiva försök att modernisera den statsvetenskapliga teorin och göra avgränsningen mellan politikvetenskapen och andra samhällsvetenskaper tydligare än förut. Pär-Erik Back var inte ointresserad av denna utveckling, men intog med sin samhällsvetenskapliga och humanistiska bildning en avspänd attityd till den.

När han kom till Umeå hade han med i bagaget ett mycket brett samhällsvetenskapligt kunnande om politik. I sin doktorsavhandling hade han behandlat ett ämne av närmast rätts- och idépolitisk karaktär. Därefter hade han fördjupat sig i lant- och metallarbetarnas inflytande på politiken i vid mening. I det klassiska verket *Sammanslutningarnas roll i politiken 1870–1910*, som blev den bok som avgjorde att han fick Umeå-professuren, vidgar han perspektivet genom att tillföra ny empiri. Han drar också viktiga generella slutsatser. Bland annat visar han, att organisationernas roll i politiken ingalunda är någon efterkrigsföreteelse. Den korporativa traditionen levde vidare, om än i nya former, också efter 1866 års författningsreform.

Till de "gamla" intressen som Pär-Erik Back odlade under Umeå-tiden hörde, förutom folkrörelsefrågorna, även parti- och demokratifrågorna. Han lade ned stort arbete på att sörja för kontinuiteten i dessa ämnen. Om partiväsendet skrev han själv åtskilligt också sedan han flyttat till Umeå. *Det svenska partiväsendet* utkom i nya upplagor. I den fjärde och sista av dessa (1978) var Sten Berglund medförfattare. Nämnas bör även den översikt som publicerades i samlingsverket *Samhälle och Riksdag* (1966).

Boken *Modern Demokrati* fortsatte, efter flyttningen till Umeå, att komma ut i nya upplagor (1963–1980). I de två sista var Agne Gustafsson medredaktör. Temat den moderna demokratins villkor ansågs av Pär-Erik Back syntetisera många av de mest centrala statsvetenskapliga frågeställningarna. Han deltog under sin första tioårsperiod i Umeå i åtskilliga försök att bedriva komparativ forskning inom området. Mest systematiskt skedde detta inom den forskargrupp som bildats på temat "Small European Democracies".

Surveyundersökningar och statistisk bearbetning av data var vid tiden för flyttningen till Umeå jungfrulig mark för Pär-Erik Back. Troligtvis hade han inte så snart kommit att beträda det området om inte möjligheten yppats att delta i den riksomfattande kommunalforskning som han redan tidigare varit med om att diskutera.

Kommunalforskningsgruppen kom igång hösten 1965 och påbörjade således sitt arbete praktiskt taget samtidigt som statsvetenskapliga institutionen i Umeå. Detta innebar, förutom expansion, en väldig koncentration av den vetenskapliga aktiviteten.²

Pär-Erik Back såg beslutet att gå med i kommunalforskningsgruppen som avgörande och betonade mer än en gång att det var ett betydligt djärvare steg än vad han var medveten om när beslutet togs. Hans tacksamhet var stor mot kolleger och medarbetare på andra orter både för det samarbetsklimat mellan de statsvetenskapliga institutionerna i riket som de bidrog till att skapa och för det faktum att Umeå redan från början accepterades som likvärdig part.

Kommunalforskningen hade med sin kvasi-experimentella ansats visat hur de beroende variablerna demokrati och effektivitet varierade med hänsyn till kommunernas storlek och tätortsgrad. De medelstora och medeltäta kommunerna hade dock en tendens att uppträda på ett sätt som inte entydigt kunde förklaras av de oberoende variabler som ingick i analysmodellen. Detta var en av de insikter som bildade utgångspunkt för nästa stora projekt lett av Pär-Erik Back, nämligen "Strukturumvandling och politiskt beslutsfattande". Här arbetade han själv med kompetensfördelningsfrågor mellan privat och offentlig sfär liksom mellan stat och kommun. Författningsteoretiska insikter bröts mot en empiri som var allt annat än lättolkad. Forskaren Pär-Erik blev aldrig riktigt nöjd med sin analys som därför till största delen förblev opublicerad. Han hade dock långt framskridna planer på att ännu en gång bearbeta sin del av detta projekt. När de offentliga uppdragen var slutförda ville han ge sig i kast med de intressanta frågeställningar i gränsområdet mellan stats- och rättskunskap som exemplifierades av de problem han brottats med inom strukturprojektet.

Pär-Erik Backs intresse för regionalpolitisk forskning slog rot under Umeå-tiden, men hade ingalunda enbart sin bakgrund i Umeå universitets geografiska belägenhet. Hans gamla insikter i norsk politik, där centrum-periferi relationerna länge haft en framskjuten plats, kan ha spelat roll. Det faktum att regionalpolitiken först under 1960-talet blev systematiskt uppbyggd med egna organ och resurser var säkert också en faktor av betydelse i sammanhanget. Viktigast var måhända ändå Pär-Erik Backs uppfattning, att den ekonomiska och kulturgeografiska expertisen inom

området var i behov av att kompletteras med statsvetenskaplig. Enligt hans mening spelar nämligen de administrativa och politiska betingelserna för regional utveckling minst lika stor roll som betingelser ifråga om lokalisering och ekonomi.

Den regionalpolitiska forskningen attraherade Pär-Erik Back också därför att den kom att bedrivas i ett komparativt perspektiv. Nordiska Ministerrådet utsåg honom år 1972 till ledamot i en kontaktgrupp inom NordRefo. Temat var administrativa betingelser för regional planering. Den forskning som förekom inom eller i anslutning till denna grupp blev både omfattande och som Pär-Erik Back såg det, ett gott exempel på möjligheterna att bedriva jämförande politikvetenskap i Norden.

Han engagerade sig också starkt i komparativ forskning på andra områden. Bland annat var han med i en regelbundet verksam forskargrupp som behandlade frågor om policy och implementering med deltagare från de nordiska länderna och USA. Hans intresse för konstitutionella frågor togs i anspråk av Riksbankens Jubileumsfond och har dokumenterats bl a genom skriften *The Swedish Riksdag in an International Perspective* (1989), vilken tillägnats Pär-Erik Backs minne. Efter pensioneringen vistades han en tid i Frankrike och till hans många framtidsplaner hörde att jämföra Mitterands decentraliseringspolitik med svensk och nordisk.

Att Pär-Erik Back var en flitig och mångsidig arbetare på det internationella fältet kom till uttryck på många sätt. År 1988 tvingades han av hälsoskäl avstå från att delta i den vart tredje år återkommande internationella statsvetarkonferens (IPSA) som då hölls i Washington D.C. Det var första gången sedan IPSA-mötet i Stockholm 1955 som han inte fanns på deltagarlistan. Under sin tid som huvudsekreterare vid HSFR verkade han bl a inom NOS-S (Nordiska Samarbetsnämnden för Samhällsforskning), i Wien-centrets styrelse och inom ESF (European Science Foundation) för att främja systematiska komparativa studier.

Sitt folkbildningsintresse hade Pär-Erik Back grundlagt redan som Hermodsstudent. När ett nytt universitet skulle etableras i en region som saknade studietradition kom hans erfarenheter väl till pass. Han deltog personligen i ett stort antal decentraliserade kurser i norra Sverige och engagerades snart som ledamot i kursverksamheten vid Umeå universitet liksom i Folkuniversi-

tetets styrelse. Han var också ledamot i föreningen för populärvetenskap. Både hans bildningsintresse och hans humanistiska kunnande blev betydelsefulla – inte endast för uppbyggnaden av statsvetenskapliga institutionen – utan också för hela etableringen av Umeå universitet och norra högskoleregionen. Bland annat var han som ledamot i HUMEÅ-kommittén (1965–66) en ivrig tillskyndare av humanistiska fakultetens tillblivelse. Som dekanus, ledamot av socialhögskolans styrelse och av regionstyrelsen liksom av en rad andra grupper och organ lade han ned ett både omfattande och viktigt arbete på Umeå universitets utveckling.

Pär-Erik Back var en person som planerade på lång sikt. Han var institutionsbyggare och utvecklingsoptimist. Det passade honom därför utmärkt att få sätta sin prägel på verksamheten under Umeå universitets uppbyggnadsperiod. Sedan etableringsfasen var avklarad ansåg han det lämpligt att andra krafter tog vid. Hans entreprenöranda fann då utlopp på andra arenor; inom Skolöverstyrelsens forskarråd, i styrelsen för kollegiet för samhällsforskning (SCASS), inom ERU och givetvis inom HSNR, där han energiskt och framgångsrikt verkade för att skapa en brygga mellan humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Han tog där också initiativ till sk programkommittéer och prioriterade bl a kvinnoforskning, medeltidsforskning och öststatsstudier.

Pär-Erik Back hade osedvanligt lätt att finna sig tillrätta och trivas i mycket skilda kretsar och miljöer. Till synes obehindrat rörde han sig mellan politik och vetenskapligt arbete, mellan Vitterhetsakademien och den fackliga rörelsen, mellan humaniora och samhällsvetenskap osv. Det var naturligt för honom att befinna sig än i centrum och än i periferin såväl socialt och kulturellt som geografiskt och praktiskt politiskt. Han talade gärna "med lärde män på latin" men var samtidigt öppen för behovet av att omdefiniera klas-

siska problem genom att betrakta dem på kvinnornas sätt. Hans väl utvecklade förmåga till gränsöverskridande hade sin grund i ett kompromisslöst och integrerat, om än aldrig färdigbearbetat förhållningssätt till det egna jaget, politiken, vetenskapen och den historiska utvecklingen.

Vi som blev hans medarbetare och vänner lärde oss tolka flertalet av hans "utbrott" som tecken på att han förde en häftig och ojämn kamp med sig själv. Var stridslinjerna gick och vad kampen till sist gällde är dock inte lätt att veta. Möjligen gav han en antydning härom vid formuleringen av följande frågeställningar vilka han drömde om att få ge sig i kast med att analysera: "På vilka villkor är en pragmatisk hållning, i någon preciserad mening, möjlig i politiken över en längre tid? Om pragmatismen lyfts upp till dogm, vad händer då med teorier och långsiktiga målformuleringar?" Empiriskt ansåg han Sverige under socialdemokratins 1946–1976 "med två till synes så underbart pragmatiska ledare som Erlander och Palme", vara nästan oemotståndligt som fallstudium och illustrationsexempel (Jfr intervju i *Politologen* nr 2 1986).

Noter

- ¹ Denna nekrolog behandlar i allt väsentligt perioden efter tillträdet av professuren i statskunskap år 1965. Den som är intresserad av tiden dessförinnan hänvisas till de minnesteckningar som gjorts av professor emeritus Carl Arvid Hessler (Minnesord i Vitterhetsakademien den 7 februari 1989) samt av professor emeritus Nils Stjernquist (Vetenskapsso-cietetens årsbok 1989).
- ² I uppsatsen "Statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet 10 år. Ht 1965–Vt 1975" (Politik 1975:2) redovisar Pär-Erik Back sina egna erfarenheter och bedömningar av den period under vilken statsvetenskapliga institutionen i Umeå etablerades.